

Ольга БОЙКО

СВЯТО ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ОСНОВА БУТТЯ ЛЮДИНИ

У статті розглядається соціально-культурний феномен свята. Визначаються концептуально-методологічні засади цього явища в його культурологічному контексті. Акцентується увага на тому, що свято є екзистенційною основою буття людини.

Ключові слова: свято, дозвілля, суспільство розваг.

Постановка проблеми. Однією з особливостей сучасного суспільного розвитку є послаблення соціально-сислової функції свята. Звернення до реальності свідчить, що дозвілля в сучасному світі зведене до його декоративно-розважальних, культурно-безплідних форм. При цьому відбувається втрата зв'язків із смислоутворюючими цінностями та деструкція екзистенційної суті свята. Внаслідок естетизації повсякдення відбувається стирання відмінностей між повсякденням та святом, а святкові дії замінюються розважальними, видовищними феєріями. Але свято є одним зі способів буття людини, тому завжди присутня потреба у святковому дозвіллі як умові забезпечення повноцінного існування. При цьому можна зазначити, що сучасна людина володіє мистецтвом проведення свята “вже недостатньо добре” (Г.-Г. Гадамер) і що в достовірність свят ніхто не вірить, навіть самі їх учасники.

Аналіз актуальних досліджень. Коло спеціальних філософських досліджень свята як соціокультурного феномену та складової частини дозвілля досить обмежене, тому очевидною є потреба його подальшого наукового аналізу як складової формування культурних цінностей.

У проаналізованих вітчизняних і зарубіжних дослідженнях з питань святково-дозвілдової культури головна увага, як правило, приділяється культурно-історичним, етнографічним, соціологічним аспектам свята і категоріям, які з ним пов'язані (народні традиції, звичаї, обряди, ритуали, церемонії, ворожіння, ігрища тощо).

Важливими в контексті цієї статті є концепції А. Банфі, Я. Ратнера, М. Хренова, в яких даний феномен визначається як соціальне явище. Проблема смислоутворюючих цінностей у дозвіллі в цілому, як одному з модусів людського буття, так і в святі, як складовій дозвілля, розкрита в дослідженнях М. Бубера, М. Хайдеггера, Е. Левінаса, М. Мерло-Понті, Ж.-П. Сартра, М. Фуко, К. Ясперса та інших.

У контексті екзистенційної рефлексії до феномену свята зверталися Ж. Батай, М. Бахтін, М. Гайдеггер, Ж. Дерріда, Ж.-Л. Нансі, Е. Фінк, В. Франкл, але сучасність у цьому ракурсі мало що може запропонувати. На послаблення уваги теоретичної думки до феномену свята вказує Д. Керенї, який розглядав свято в контексті культури. З ним

погоджуються Г.-Гадамер і Й. Гейзинга, які визнавали за цим явищем характер первинної самостійності.

На неможливість людини “зберегти вислизаюче” (Г.-Г. Гадамер), звертає увагу антропологічна думка (Ф. Ніцше, М. Шелер, Г. Плеснер, Е. Кассирер, Е. Гуссерль). Свято як можливість вибору аналізується в інтенціях Х. Арент, В. Беньяміна, М. Бубера, Г.-Г. Гадамера, М. Гайдеггера, Ж.-П. Сартра, С. Л. Франка, Л. І. Шестова, К. Ясперса.

Соціально-філософські дослідження місця свята в суспільному житті належать Б. Вальденфельсу, П. С. Гуревичу, Е. Дюркгейму, М. С. Кагану, К. Мангейму. Особливу роль у розумінні проблематики смислу святково-дозвіллевої культури, її зв'язків з людською природою відіграли праці В. Дільтея, Е. Кассіра, С. Л. Франка, Е. Фромма та інших.

Мета дослідження. Внаслідок втрати сучасним святом як виявом дозвілля зв'язку із смислоутворюючими цінностями життя людини відбувається втрата екзистенційного стану святковості. Таким чином, виникають обставини, що примушують звернутися до експлікації онтологічного статусу феномену свята як необхідності відновлення його здатності будити творчі можливості людини. Отже, усвідомлення смислу свята дає можливість зрозуміти його онтологічне призначення, представити широку гамму символічних конструкцій існування, які відрефлексовані розумом і переживаннями людини на шляху між минулим, сьогоденням і майбутнім.

Виклад основного матеріалу. Багатовимірність феномену свята надає можливості для формування різноманітних відносин між символізмом свята та його прагматикою. Свято – це не абстрактна ідея, а реальність, так або інакше доступна всім. Свято існує незалежно від усіх своїх інтерпретацій, але людина потребує тлумачення свята. Тому потрібно знайти рівновагу між організацією та стихією свята, його користю та непотрібністю, смислом та безглуздям. Показово, що вчення про свято *heortologia* (від. давньогр. *heorte* – свято) існує як розділ православної літургії, яка присвячена вивченню християнських свят.

Найпростіше розуміння свята – це те, що воно протилежне праці, робочим будням, повсякденню. Свято – це вихідний, який розуміється як відпочинок, розслаблення, відновлення сил. Свято потрібне, щоб людина могла відновити бадьорість, підняти життєвий тонус та з новими силами повернутися до продуктивної діяльності.

При такому розумінні свято вторинне стосовно роботи, праці, має підлегле становище та потрібне лише тому, що людина не може працювати без відпочинку, як автомат.

Головною властивістю свята є його незаповненість, а отже, свобода від обов'язків, яка тягне за собою свободу в інших сферах, наявність можливості у людини вийти з-під контролю суспільства, влади. Взагалі в ідеалі свято є втіленням свободи – у святкові дні людина може вивільнити свої прагнення та імпульси, які стримуються повсякденністю, та

продемонструвати всі свої почуття. Тому ідеологи тоталітарних держав вважають, що всі свята повинні бути організованими.

Але сутність свята набагато глибша. Воно охоплює широкий діапазон культурних явищ – від архаїчного міфу до постмодернізму. Суспільство і кожна людина потребує свята, хоча незрозумілі причини, корені такої потреби. Цінність, значимість свята не зводиться до культурних, соціальних або психологічних механізмів. Тому ми пропонуємо звернути увагу на онтологічний смисл свята, та будемо розглядати свято не тільки як феномен культури, а й як спосіб існування.

Свято є одним з фундаментальних станів людського буття, поряд з такими, як любов, сон, хвороба, смерть. Свято можна і потрібно розглядати як специфічну діяльність, деяку життєву, буттєву стратегію, особливий екзистенційний та метафізичний досвід. В основі будь-якого свята закладений соціокультурний код – міфологічний текст, який містить ті ціннісні аспекти культури, на збереження яких зорієнтоване певне свято. Ці ціннісні аспекти є основою, навколо якої відбувається духовний розвиток суспільства. Традиції та звичаї несуть у собі ті цінності, які передаються їх нащадкам, та при цьому довгий час можуть існувати у незмінному вигляді. Але час від часу в культурі відбуваються ціннісні зміни, видозмінюється світоглядна база всього суспільства та його членів. А отже, системи традицій і звичаїв руйнуються, руйнуються міфи, які лежать в їх основі [4].

З багатовікової історії людства відомо, що свято – це один зі станів духовного світу людини. Його безумовно можна вважати й одним зі станів буття в конкретному тимчасовому вираженні. Культурний феномен свята позначений сучасною думкою як “день або урочистість, що встановлено на честь або пам’ять когось- або чогось-небудь” [6, с. 692].

Відзначається, що історичні корені свята сягають у глибоку давнину і тісно пов’язані з магією, ритуалом, трудовою діяльністю, світосприйняттям, способом життя, ціннісними орієнтаціями, дозволенням. Протиставлення “свято – будні” не зводиться тільки до їх відмінності в міру наповненості роботою. Незвичність святкового дня, особливість емоційного фону, зв’язок свята з сакральністю – усе це закріплює за святом риси самостійного, унікального і естетичного явища в житті людей.

Свято як феномен цілісного культурного континууму на мові міфічних форм існування і образів, обрядової поезії, музики, танцю, символів адекватно відбиває міру усвідомлення людиною оточуючого світу. Саме обрядова практика, з якої згодом сформувалося свято, грала роль соціального регулятора стосунків усередині первісних колективів і між ними, а також стосунків з навколишнім світом. Міфологізована форма, в якій представлялися людині всі її стосунки, дозволяла вважати втручання сил зовнішнього світу настільки безперервним, що, на думку Л. Леві-Брюля, “постійно намагається, дивлячись по потребі, стримувати це втручання або боротися з ним” [7, с. 23].

Свято несе в собі спогади про діяння міфічного часу. Завдяки ритуальному повторенню та відтворенню учасники цих дійств ніби переносяться в міфічну епоху – “сакралізований світ” [8, с. 139], – живуть та діють у ньому.

З точки зору міфу, свято необхідне та має космогонічне значення. Будучи колись створеним, світ існує в циклічному часі та періодично приходиться у занепад, отже, вимагає відновлення. Свято знаменує кінець старого та початок нового циклу, нового життя. Свято – це святі дні, коли відкриваються небеса.

Свято потрібне для нового влаштування світу, збереження буття, підтримки його порядку та ритму. Ритуал здійснюється на переломі, в екстремальних умовах, коли загроза руйнування життя та світу максимальна. Хаос проник у гармонійно влаштований космос та загрожує йому повним руйнуванням. Тому, необхідне відновлення буття у відповідності з ідеальним зразком, повернення до початкового порядку, до сакральної норми. Для цього потрібно повернутися до Першобуття, в нульову точку, до моменту творіння світу та повторити все в точності так, як було тоді. Власне, створення світу і було першоподією, першосвятом.

Отже, в міфології свято розуміється як спосіб спілкування людини з Богом, як місце і час, де вони зустрічаються і возз'єднуються. Це відбувається реально і не може бути піддане сумніву. Проте в ритуалі немає жодних критеріїв реальності, справжності очікуваної реалізації. Потрібно лише вірити, що на нашому святі все відбудеться як треба і те, що має статися, – станеться. Такий підхід може перетворити символічний сенс свята саме в символічний, тобто відірваний від дійсності.

Однак внутрішній зміст свята не вичерпується формальним відтворенням міфу і не зводиться до простої церемонії. Навіть архаїчне свято – це завжди щось більше, ніж ритуал. У людині незнищенна потреба в екстазі і трансі, у чомусь більшому, ніж вона має зараз і може мати в майбутньому. У святі людина шукає не повернення до норми, а перебільшення норми. Прикладом такого свята може служити карнавал [2]. У рамках загальної святкової теорії М. Бахтін підкреслює світоспоглядальний смисл свята. Він також говорить про те, що ознаками дійсного свята є елементи духовно-ідеологічної сфери та вищі цілі людського існування – світ ідеалів. Втіленням такого ідеального світу, на думку М. Бахтіна, і був карнавал, тому що люди на час свят вступали “в утопічне царство всезагальності, свободи, рівності та добробуту” [2, с. 14].

На відміну від прагматичного і міфологічного уявлень про свято, де завданням було досягнення повноти буття, метою карнавалу є досягнення надлишку буття. Карнавал влаштований так, щоб той, хто бере в ньому участь, забув про свої проблеми і прикроші, про слабкість і обмеженості, про хвороби і смерті. На святі людина веде себе так, як ніби вона безсмертна і всемогутня, для неї немає нічого неможливого. І насправді людина починає відчувати, що вже переповнена силами, енергіями понад усяку міру, і навіть намагається звільнитися від цього надлишку.

За механізмом дії свято щонайближче стоїть до мистецтва завдяки своїй катарсичній здатності, можливості викликати ті або інші естетичні переживання: трагічного, піднесеного, прекрасного, іронічного, ширше – комічного та ін. Свято протистоїть розщеплюванню буття на крайні протилежності: життя-смерть, праця-відпочинок, радість-горе. Участь індивіда у святкуванні приносить йому, за Арістотелем, деяке очищення і полегшення, які пов'язані з задоволенням, і є доказом його стійкого зв'язку з групою, показником засвоєння індивідом культурних цінностей соціуму [1, с. 316].

Святковий час – це і відхід від буденного життя, і веселе часопроводження. Багато дослідників народного свята звертають увагу на те, що саме так воно і сприймається більшістю народів, зокрема європейськими. М. Бахтін відзначав: “Спільним знаменником усіх карнавальних рис різних свят є істотне відношення цих свят до веселого часу” [2, с. 243]. На відмінність святкового стану як від буденного, так і від дозвільного життя вказують вирази народної мудрості (як забобони людині): “Примічай будні, а свята самі прийдуть”; “І дурень свято знає, та буднів не пам'ятає”; “Відсвяткували, пора за розум взятися” [5, с. 381].

На наш погляд, основним елементом, системоутворюючим фактором свята є очікування чогось більшого, надія на чудо. На чудо як можливість повноти, цілісності, досконалості, перетворення. У святі проявляється межа можливого, яка може бути подолана подією чуда. У святі відкривається життєвий горизонт особистості, який може бути розширений зустріччю з Іншим. У святі визначається буттєва межа людини, яка може бути розвинута вторгненням надлюдського.

У будь-якому святі реалізується колективна пам'ять. Обрядова діяльність свята завжди має комунікативний характер. Ставлення до моментів народження і смерті, певних періодів річного циклу, моментів переходу з однієї вікової групи в іншу і тому подібне формувалися під впливом характеру зв'язків людей зі світом, один з одним, з тим, від чого залежало життя. Свято формувалося як священна подія, що складається з послідовних актів, які віддзеркалюють ставлення групи (колективу) і людини до цінностей-ідеалів. Кожен тип культури виробляв свої уявлення про ідеали, які задавали вектор людської екзистенції. Потенції свята й усі його соціально-культурні якості, а значить, і його сенс, тісно пов'язані з наявністю і зміною системи соціокультурних цінностей суспільства. Підтримуване традицією свято саме створює традицію по збереженню, відновленню, ствердженню і поширенню ідеалів-цінностей, зміцнює зв'язки з життєвими ритмами людини (природними, громадськими, історичними) і, в цілому, збагачує культуру як спосіб буття людини. Ціннісні орієнтації людини у світі (духовного, матеріального, політичного, національного характеру), що оточують її, утворюють механізм встановлення свята як самостійного елемента культури.

У святі завжди є видимим певний тип стосунків людини і світу. Святковий стан визначається особливо піднесеним наповненням душі

людини, її творчим самовираженням, що надає їй катарсичний характер. Наше внутрішнє сприйняття життя і свята частіше за все визначається як ставленням до чогось найзрозумілішого і ближчого.

Екзистенційний підхід змушує по-новому поглянути на свято як на щось незвичайне, але вкрай необхідне в житті людини, органічно вплетене в соціокультурне буття. Думка про “запити” суцього оживляє проблематику духовного начала свята, його зв'язок із цінностями, що є смислоутворюючими, несуть у собі ціннісний заклик відповідно до естетичного змісту. Виділити свято як самостійний вид буття суцього можливо, використовуючи досвід рефлексії М. Хайдеггера, Е. Фінка й інших дослідників людського існування. “Ми нічого не можемо синтезувати або ідентифікувати, якщо не набуває чинності досвід розрізнення” [9, с. 118].

Можна сказати, що в цілому світ – це гігантське різноманіття відмінностей, де існує фундаментальна відмінність між нерукотворними і рукотворними феноменами, різноманітними структурними елементами культурного буття людини. Сьогодні проблема людського існування в розумінні взаємозв'язків із самим собою, з речами, світом актуалізується, на думку А. Швейцера, через благоговіння перед життям [11, с. 293], через турботу, по М. Хайдеггеру [10, с. 273].

Екзистенційна експлікація свята як одного зі способів буття безпосередньо пов'язана з можливістю “розкодування” його в конкретній культурі. Коли ця можливість не забезпечується, то свято, вироджуючись у своєрідний трюїзм, з'являється в такому явищі масової культури, як видовище. Але в цьому випадку виникає закономірне питання: чи буде це святом? Святкове віддзеркалення і усвідомлення світу залежать від здібностей людини до творчого освоєння явищ культури, від її особистої ментальності. Остання багато в чому визначається культурно-історичними традиціями, що формувалися в певному суспільстві і пам'яті, яка складає загальний фон. Наявність традицій сприяє збігу в особистому і колективному розумінні смислових позицій явищ культури.

Тенденція звичайної повсякденної присутності розуміти себе “зі світу” (з усього, що існує) перешкоджає отриманню відповіді на емпатичне питання про сенс буття, де “я” існує, і що “я” не є щось готове, закінчене, як щось “наявне” і в будь-якій точці відкрите для майбутнього, вириває моє “я” з буденного існування. Така загальна духовна налаштованість індивіда – екзистенціальна ментальність – дозволяє, вдивляючись в час як у відкритий горизонт, розуміти, що попереду багато всього невідомого, а також розуміння кінцевості життя. Аспекти тимчасовості або, за Гайдеггером, темпоральності – що завершує і відкриває, “буття до смерті” і “можливість буття” – виходять за рамки добре знайомого нам світу, в них відчувається щось раптове і могутнє, з чим сперечатися важко і мабуть неможливо. Те, що Гайдеггер називає “вперед-себе-буттям”, і є основою протиставлення повсякденного (профанного) і сакрального. Про те, що свято як подія екзистенційності, як “звільнена для свободи обрання і вибору себе самого” [10, с. 188] існує і в закутках буденного життя, можна судити

за висловом Д. Козика: “Повсякденність має свій досвід і свою мудрість, свою особу, своє передбачення, свою повторюваність, але також і свою незвичність, свої будні і свої свята” [3, с. 43].

Народні свята, календарні, політичні прориваючись у повсякденність, заповнюють її афектами. Стан святковості, що виражається в чуттєвому, афектному сприйнятті людиною ідеалів і цінностей, є тією антропологічною основою, яка розширює горизонти повсякденності. Побут закономірно живиться енергією свята, але одночасно сам “діє як фермент, як закваска, яка дозволяє чомусь зароджуватися” [3, с. 49].

Особливістю свята є те, що воно існує тільки для тих, хто бере у ньому участь. Присутність тут має зовсім особливий характер та здійснюється повністю усвідомлено. Це, у свою чергу, потребує від присутніх самотійної та творчої зосередженості. Дана вимога помітно посилюється в сучасному світі, де поступово зникають століттями напрацьовані поєднувальні тематичні елементи, наприклад, тенденція відходу від християнської традиції у сучасній західній цивілізації. Розуміння дійсності у святі може бути досягнуте завдяки оволодінню всіма учасниками мовою, традиціями, звичаями, які становлять структуру свята.

Інтерпретація свята обумовлена його багатоаспектним характером. Це пов'язане і з його здатністю до саморозвитку, своєрідністю природи свята, неможливістю його редукції до будь-якого однозначного, сутнісного виразу. Сутність свята в цілому представляє ті смислоутворюючі цінності інтенціонального буття, якому воно присвячено. Це своєрідна фаза колективного життя, мета якого полягає в тому, щоб інституціональним чином підтримувати, збагачувати або оновлювати цінності спільноти у спеціально виділений для цього час.

Висновки. Таким чином, можна сказати, що свято як екзистенційний феномен генетично пов'язане з пошуком сенсу буття, з досягненням сакрального. Ціннісні орієнтації людини в складному континуумі культури стають механізмом встановлення свята і критерієм його “святковості” (цінності ідеологічного, морального, матеріального, національного, релігійного та ін. характеру). Зміна відношення в групі, суспільстві до цих цінностей фокусується у святі як у способі прояву людських ідеалів і стає причиною розквіту, згасання, зникнення або появи нових свят.

Література

1. Аристотель. Сочинения : в 4 т. – Т. 4 : Никомахова этика / Аристотель. – М. : Мысль, 1981. – 651 с.
2. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса / М. М. Бахтин. – 2-е изд. – М. : Художественная литература, 1990. – 543 с.
3. Вальденфельс Б. Повседневность как плавильный тигль рациональности / Б. Вальденфельс // Социо-Логос=Socio-Logos : Соціологія. Антропологія. Метафізика. – М. : Прогрес, 1991.
4. Гуревич П. С. Социальная мифология / П. С. Гуревич. – М. : Мысль, 1983. – 175 с.
5. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. И. Даль. – М. : ТЕРРА, 1994. – Т. 3. – 560 с.
6. Культура и культурология. Словарь. – М. : Академический проспект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. – 928 с.

7. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении / Л. Леви-Брюль – М. : Педагогика-Пресс, 1994. – 604 с.
8. Лейбниц Г. В. Об основных аксиомах познания / Г. Лейбниц // Соч. : в 4 т. – М. : Мысль, 1984. – Т. 3. – С. 138–141.
9. Молчанов В. И. “Бытие и время” Мартина Хайдеггера в философии XX века. Материалы обсуждения / В. И. Молчанов // Вопросы философии. – 1998. – № 1. – С. 116–119.
10. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления / М. Хайдеггер. – М. : Республика, 1993. – 448 с.
11. Швейцер А. Благоговение перед жизнью : пер. с нем / А. Швейцер. – М. : Прогресс, 1992. – 576 с.
Отримано 01.02.2012

Summary

Boyko Olga. Celebration as an existential foundation of human being.

The article deals with socio-cultural phenomenon of the holiday. Focuses on the conceptual and methodological bases of this phenomenon in his culturological context. It is shown that the holiday is the existential basis of human being.

Keywords: celebration, leisure, society of entertainment.